

4. Міщиха Л.П. Психологія творчості. Навчальний посібник для студентів ВНЗ. – Івано-Франківськ.: Гостинець, 2004. – 448с.
5. Опалюк О.М. Формування основ морально-естетичного світогляду молодших школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва: Дис. ... к.п.н.: 13.00.01 / Київ. держ. лінгвіст. ун-т. – К., 1999. – 224 с.
6. Петрова Ю.П. Динамика эстетического развития личности в процессе ее общения с искусством//Ис-во и эстет. воспитание молодежи. – М.: Педагогика, 1981. – 166 с.
7. Полунина В.Н. Искусство и дети: Из опыта работы учителя. – М.: Просвещение, 1982. – 191 с.
8. Юферова А. Революцией призванный // Художник. Журнал Союза художников РСФСР. – М., 1989. – № 10. – С. 2 – 19.

УДК 37.013. – 37.017.4

Р.В. Ігнатівська

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ ЯК ЦІННІСНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

У статті обґрунтовано сутнісні характеристики громадянськості як якості особистості.

The article reasonably main characteristics of citizenship as a person.

Сучасні тенденції розвитку України як демократичної, правової держави висунули на передній план проблему громадянськості як якості суспільства та особистості. Перед освітою як соціальним інститутом поставлено завдання – виховати громадянина, найвищою чеснотою якого була б любов до Батьківщини та свого народу. На виконання цієї мети має бути спрямований весь навчально-виховний процес у всіх ланках системи освіти.

Однак у силу різних як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин стан громадянського виховання молоді поки що залишався незадовільним. У значній її частині спостерігається нігілізм, зневага до державних проблем, песимізм і пасивність в їх розв'язанні. Підтвердженням цьому є результати соціологічних досліджень, за якими тільки 2/5 учнів старшого шкільного віку хотіли б жити в Україні, лише 58% пишаються своєю належністю до українського громадянства. А захищати свою країну у випадку війни зголосилися лише 44% юнаків. Ситуація ускладнюється тим, що у середовищі педагогічних працівників також немає одностайності у поглядах на громадянськість як стрижневу якість особистості. Соціологічні опитування засвідчили, що тільки 38% вчителів вибрали б громадянство України, якби їм була надана можливість вибору. Тільки один учитель із трьох відчуває себе громадянином України не лише за паспортом чи формально-правовим статусом, а й за цінностями, що сповідує.

Особливо актуальною є проблема громадянського виховання в юнацькому віці, коли суттєво змінюється соціальна ситуація розвитку особистості. Психологи давно вже звернули увагу на внутрішню суперечливість юнацької моральної свідомості, в якій ригоризм і категоричність оцінок парадоксальним чином поєднується з демонстративним скепсисом і сумнівами в обґрунтованості багатьох загальновизнаних норм. Доки в юнака не сформувалася власна система цінностей, він легко скочується до морального релятивізму: якщо все відносно – значить, все дозволено, все можна зрозуміти, виправдати і т. ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутнісних характеристик громадянськості як якості особистості.

Слід зазначити, що терміни „громадянськість”, „громадянський” прийшли у педагогіку із суспільних наук, де визначають прояв патріотизму стосовно держави, свого народу як дію, спрямовану „на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським; користування правилами і виконання обов'язків, встановлених законами держави” [13: 475].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що громадянськість є багатоаспектним поняттям, тобто фундаментальною духовно-моральною якістю, світоглядною і психологічною характеристикою особистості, яка має культурологічні засади. Громадянськість включає всі вияви індивідуальності особистості.

У соціально-психологічному плані громадянськість є певною позицією особистості відносно своєї держави, народу, яка інтегровано проявляється у громадянському самовизначенні особи. Мовою соціальної психології громадянськість можна визначити як різновид базової соціальної установки, що виражається у готовності і здатності особистості свідомо приймати на себе обов'язки і відповідально, добровільно (не з примусу) дотримуватись законів і вимог держави. Це відчуття єдності із своєю державою і суспільством, прояв соціального оптимізму і любові до Вітчизни, рішучість і стійкість у подоланні життєвих труднощів, спрямованість у діях, відчуття соціальної і національної повноцінності, терпимість [2: 23].

Громадянськість виступає як досить складне утворення психіки, яке містить у собі знання, переживання і вчинки. Людина з високим рівнем громадянськості, як зазначає В.Поплужний, сприймає і осмислює акти державної дійсності одночасно у двох напрямках: як ці факти впливають на націю, державу і як позначаються на особистому житті [11: 33].

Проблема громадянського виховання виникла з появою перших держав і знайшла відображення у працях античних філософів: Платона („Держава”), Аристотеля („Політика”), Т.Гоббса („Левіафан”) та ін. Так, видатний мислитель античності Аристотель у трактаті „Політика” зазначав, що людина – істота політична („поліс” грецькою – держава, її члени – поліди, особи, позбавлені громадянства, – аполіди, люди, які мають подвійне громадянство, – біполіди, „політикос” – громадянський). Аристотель торкнувся суттєвих питань, які не втратили актуальності до нашого часу. На питання: „Що робить людину громадянином?” – він відповідав: „...громадянськість батьків, членство в політичному суспільстві і розподіл його законодавчих і виконавчих функцій, користування конституційними правами участі в органах законодавчої та виконавчої влади” [1].

Серед параметрів громадянської особистості важливі, на його думку, законслухняність, сумлінне виконання громадських функцій, любов до країни, повага до закону і постійне самовдосконалення особистості. Аристотель доводив, що гідність хорошої людини і громадянина полягає у добродійності, тобто поміркованості, справедливості, хоробрості і мудрості [1].

Проблеми, які піднімалися Аристотелем, важливі і для сучасної системи виховання, перед якою, як і раніше, стоїть завдання підготувати і виховати особистість громадянина. Адже громадянськість – це пріоритетна цінність, яка дає можливість індивіду усвідомити людську гідність і досягнути людської досконалості.

Аналіз наукової літератури з даної проблеми дає підстави стверджувати, що і сьогодні існують різні підходи до поняття „громадянськість”, а відповідно і до реалізації громадянського виховання. Громадянськість трактують і як особистісну, і як суспільну якість. Так, у педагогічному аспекті деякі дослідники у це поняття вкладають інтегрований комплекс якостей особистості, які визначають її соціальну спрямованість, готовність до досягнення соціально значущої та індивідуально необхідної мети у відповідності з наявними у суспільстві можливостями з дотриманням при цьому існуючих морально-правових норм (А.Беляєв, Л.Буєва, Р.Гурова, А.Томін, Г.Філонов та ін.) [2: 23].

Автор „Українського педагогічного словника” С.Гончаренко стверджує, що „громадянськість – це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхнє становище” [6: 75].

Водночас варто зазначити, що тенденції розвитку українського суспільства висунули на передній план життя проблему громадянськості й якості суспільства, й якості особистості. Тому ми повністю поділяємо думку українського політолога С.Рябова, який вважав, що „громадянськість – це морально-психологічний стан людини, що характеризується відчуттям себе громадянином конкретної держави, лояльним ставленням

до її інституцій та законів, почуттям власної гідності у стосунках із представниками держави, знанням і поважанням прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовністю і вмінням домагатися дотримання власних прав, домагатися від держави дотримуватись власних функцій, лояльним відповідальним ставленням до своїх обов'язків перед державою, патріотизмом” [12: 13].

Як психологічне поняття громадянськість має певний, тільки їй притаманний зміст. У зв'язку з цим О.Киричук визначає її як життєву активність, гуманістичну спрямованість особистості, яка в процесі своєї життєдіяльності керується загальнолюдськими (честь, совість, людська гідність, соціальна справедливість) і культурно-національними (працелюбність, доброзичливість, волелюбність, суверенність, соборність) цінностями. Тобто всі ті цінності, які належать до цілей виховання, є властивостями громадянина, а отже, і вся система виховання, згідно із стверджуваною концепцією, зорієнтована на становлення громадянина з урахуванням індивідуальних особливостей особистості, її інтересів і потреб [9].

В.Тисячник наголошує, що громадянськість можна визначити як певну позицію особистості відносно рідної землі, народу, держави, яка знаходить свій інтегрований прояв у громадянському самовизначенні особи [14: 49].

„З погляду аксіології, – доводить Л.Крицька, – громадянськість – це орієнтація особистості на державу як на цінність, тобто на об'єкт, що має значення для задоволення її різноманітних потреб” [10: 155].

Відповідно громадянське виховання являє собою процес формування соціально-політичних, правових, економічних, екологічних, морально-етичних знань, форм практичної діяльності людини як члена демократичного суспільства і держави. Саме на основі знань і розуміння сутності, характеру, закономірностей суспільних відносин у молодого громадянина як суб'єкта соціальної діяльності формуються демократичні погляди і переконання, світогляд і морально-вольові якості, тобто те, що становить основу морально-ціннісної сфери особистості.

У наукових дослідженнях наявні різні позиції стосовно походження громадянськості. Зокрема, П.Ігнатенко, Н.Косарева, В.Поплужний виділяють дві основні точки зору у трактуванні цієї проблеми. Першою вони називають соціобіологічну. На їх думку, вона інтерпретується як притаманна кожній особистості (а відповідно і світовій людині) потреба належати до якогось державного механізму з метою виживання [7: 33].

Подібної думки дотримується і американський вчений Е.Фромм. Досліджуючи природу суспільства і людини, він дійшов висновку, що особистість у процесі історичного розвитку втратила той споконвічний в'язок з навколишнім світом, який тривав протягом віків, перетворившись на дрібну частинку державної машини, створеної її ж руками. Невпевненість і безпорадність, які з'являються при цьому в особистості, стали причиною того, що вона втратила свою сутність, відмовилася від свого „Я” і „втекла під захист держави, пристосувавшись до даного середовища” [16: 312].

Існує й погляд на появу громадянськості, який П.Ігнатенко, Н.Косарева і В.Поплужний називають конструктивістським. Згідно з ним громадянськість конструюється і реконструюється завдяки тим стосункам, які виникають у структурованому суспільстві і систематично фіксуються у свідомості особистості. Саме завдяки розумінню значущості таких стосунків у житті людини, на їх думку, і виникає потреба в існуванні державного механізму [7: 33].

Ми вважаємо за доцільне виділити ще одну точку зору на громадянськість, за якою приналежність особистості до суспільства є надзвичайно необхідною та суттєвою. Е.Фромм визначає її як суб'єктивну самосвідомість. На його думку, саме здатність людини мислити дозволяє їй і одночасно примушує її усвідомлювати себе унікальною істотою, відокремленою від природи та всіх інших людей. Людина, стверджує він, стає „індивідуумом” – і чим далі заходить цей процес, тим чіткіше перед нею постає

альтернатива: возз'єднатися з навколишнім світом у любові і творчій праці або знайти опору, пошук якої буде супроводжуватися втратою індивідуальності і свободи [16: 38-40].

На нашу думку, всі зазначені погляди на сутність громадянськості та джерела її походження мають право на існування з тієї причини, що вони не виключають одна одну.

Зокрема, розглядаючи соціобіологічну концепцію, слід зазначити, що в психіці людини завжди існував природний потяг до спільності із собі подібними. На початку людської ери це був єдиний спосіб вижити в умовах дикої природи, а з переходом до цивілізації – головна умова розвитку та самовдосконалення особистості, формування в неї громадянських якостей.

Одночасно має право на існування і конструктивістська точка зору на походження громадянськості. При цьому необхідно визнати, що питання про співвідношення громадянина та суспільства, а водночас громадянина і держави безпосередньо стосується принципів ідеології та культури, ціннісних орієнтацій суспільства на колективізм та індивідуалізм. Держава та суспільство висувають перед громадянином вимоги, виходячи з яких він формує своє ставлення до зовнішнього світу, поведінку та суспільну активність. Але якщо держава буде здійснювати заборони та обмеження, як наголошував З.Фрейд, то вона може стати ворожою особистості і приглушити її громадянськість. І тільки за умови, коли між індивідом і державою буде знайдено компроміс стосовно переведення енергії інстинктів на лібідо суспільно-державну діяльність, громадянськість стане виразною та конструктивною [15].

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує неоднозначність у трактуванні не лише самого поняття "громадянськість", але й процес її становлення. Так, на думку, О.Киричука, громадянськість слід розглядати як якість, що не надається формально, а виховується [9].

З позиції класичного біхевіоризму (засновник американський психолог Д.Уотсон) громадянські дії та вчинки особистості здійснюються механічно, як реакція на спеціально дібрані державою і суспільством стимули. Коли такі реакції адекватні державним вимогам, тобто є вірогідними, вони заохочуються, якщо не є такими або взагалі „антигромадські” – караються. Мати при цьому чітку громадянську позицію і свідомість, стверджують біхевіористи, зовсім не обов'язково, бо це негативно впливає на формування свідомого громадянина.

Точкою дотику у поглядах більшості психологів на виховання громадянськості бачиться перш за все формування свідомості особистості, а точніше, національної самосвідомості. Остання трактується як усвідомлення людиною самої себе, своїх здібностей, якостей, думок, почуттів, інтересів, дій, місця і ролі в суспільстві [16: 598].

Вченими вже була зроблена спроба охарактеризувати складові громадянськості і встановити їх ієрархічний зв'язок, а саме: усвідомлення своєї належності до конкретного суспільства, держави, нації, етносу; розуміння демократичних цінностей політичної системи суспільства (плюралізму, лібералізму, поваги до прав і свобод особистості та соціальних груп); усвідомлення своїх прав, свобод і обов'язків перед державою; усвідомлення об'єднуючої і державотворчої ролі мови; толерантне сприйняття інших культур та інших держав.

Дискусійними, на нашу думку, є погляди О.Вишневецького, про те, що „національно-патріотичне і громадянське виховання – поняття не тільки різні, але в певному сенсі протилежні, бо зміст їх ґрунтується на цінностях різних рівнів ієрархії” [5: 6-7]. Дослідник прагне довести, що виховання особистості закладене в самій природі людського суспільства і „включає п'ять ярусів: людина – родина – громада – нація (держава) – все людство. Кожен із них виробляє для себе певну групу цінностей і ставить щодо виховання людини свої конкретні вимоги. Звідси зрозуміло, що як саме суспільство, так і відповідні групи цінностей складають систему, що має чітко виражену ієрархічну структуру. Виховати людину означає ввести її в цю систему, розкрити і прищепити відповідні цінності, а відтак допомогти зрозуміти природу ієрархізму: одні цінності – важливі, а інші – ще важливіші” [4: 107].

Ми не можемо погодитися, наприклад, з тим, що інтереси „громади і нації” або „нації та усього людства” є протилежними. На нашу думку, орієнтація лише на загальнолюдські чи на суто прагматичні цінності є недостатньою без врахування національно-культурних і державотворчих ідей у вихованні громадянина. Крім того, основи громадянського виховання особистості (як і усього виховання в цілому) закладаються у сім’ї. Громадянське виховання знецінюється, якщо не відбувається усвідомлення особистістю необхідних для нації і держави пріоритетів у духовній, політичній, економічній, інформаційній та екологічній сферах, адже громадянськість – це не лише політична, а й економічна, соціокультурна

П.Ігнатенко, Н.Косарева, В.Поплужний і Л.Крицька, характеризуючи громадянськість, виділяють ряд якостей, провідне місце серед яких займають: патріотизм, орієнтація на гуманістичну ідеологію, політична, правова і моральна культура, гідність, соціальна справедливість і відповідальність, готовність до праці, до соціального і професійного самовизначення, культура міжнародних відносин [8].

Такої ж думки дотримується і І.Бех, який об’єднав громадянські якості у певний блок, що дозволило дати всебічну характеристику громадянину як патріоту своєї держави. Серед найважливіших громадянських якостей він виділяє такі: „громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянської відповідальності та обов’язку, громадянська мужність, прихильність до державних інтересів, суспільна ініціативність, громадянська дисциплінованість, національна гідність, готовність захищати Батьківщину, піклування про державну мову, про природу, правосвідомість, громадянська активність, вірність, політична воля, прихильність до загальнолюдських цінностей, повага до національних традицій, державний оптимізм” [3: 4-5]. Патріотизм, вважає він, можна розглядати як морально-психологічний принцип і морально-психологічне почуття. Адже як принцип патріотизм сприяє об’єднанню, згуртуванню громадян в ім’я розвитку і процвітання Вітчизни. А як почуття, він проявляється в любові до країни та свого народу, гордості за них, готовності захищати їхні інтереси та незалежність.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що існують різні підходи і до трактування поняття „громадянськість”, а відповідно і до реалізації громадянського виховання. Чимало дослідників намагаються надати громадянськості універсальних характеристик, позбавляючи її національного змісту, етнічних і соціокультурних обмежень, орієнтуючи на всезагальність і вселюдськість. Громадянськість при цьому розглядають як сукупність поглядів і переконань, що передбачають високий ступінь незалежності і свободи думок індивідуума щодо суспільства, інших людей і активне соціальне життя в конкретному соціумі.

Ми розглядаємо громадянськість як інтегрований комплекс якостей особистості, які визначають її соціальну спрямованість, готовність до досягнення соціальнозначущої та індивідуальнонеобхідної мети відповідно з наявними у суспільстві можливостями і з дотриманням при цьому існуючих морально-правових норм. Основою громадянськості є самовідданість, почуття національної гідності, обов’язку й відповідальності, мужність, прихильність до загальнолюдських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Сочинения: В 4 т. – Т. 4. – М.: Наука, 1976. – 547 с.
2. Бабаев А.М. Педагогические условия гражданского воспитания учащихся (на примере школы русской национальной культуры): Дис. ... канд.пед. наук: 13.00.01. – Кемерово, 2000. – 206 с.
3. Бех І.Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості //Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства: Зб. наук. ст. – Черкаси, 1998. – С. 3-6.
4. Вишневський О.І. Сучасне українське виховання: Пед. нариси. – Львів, 1996. – 238 с.
5. Вишневський О.І. Ще раз про народження громадянина //Освіта. – 2002. – №8/9. – С.6-7.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.– 374 с.
7. Ігнатенко П. та ін. Громадянське виховання учнів в умовах українського державотворення: Посіб. для вчителів /П.Ігнатенко, Н.Косарева, В.Поплужний // Рід. шк. – 1996. – №3. – С.32-42.

8. Ігнатенко П.Р., Косарева Н.І., Крицька Л.В., Поплужний В.Л. Виховання громадянина: психолого-педагогічний та народознавчий аспекти: Навч.-метод. посіб. – К.: Ін-т змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.
9. Киричук О.В. Індикатори і показники громадянського самовизначення особистості //Етнонаціональний розвиток в Україні на смак української етнічності в діаспорі: сутність, реалії, конфліктології, проблеми та прогнози на порозі ХХІ ст. – К.; Чернівці, 1997.– 248 с.
10. Крицька Л.В. Громадянські ціннісні орієнтації учнівської молоді //Педагогіка і психологія. – 1997.– №1. – С. 155-160.
11. Поплужний В.Л. Громадянськість і вікові аспекти її розвитку //Рідна шк. – 1994. – №11. – С. 32-34.
12. Рябов С.Г. Політологія: Словник понять і термінів. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: КМ Академія, 2001. – 256 с.
13. Словник української мови: В 11 т. – Т.2. – К.: Наук. думка, 1971. – 582 с.
14. Тисячник І. В. Психологічні особливості громадянського самовизначення старшокласників: Дис. ... канд. психол. наук /Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 1996. – 166 с.
15. Фрейд З. Психологія безсознательного. – М.: Просвещение, 1989. – 448 с.
16. Фромм Э. Бегство от свободы; Человек для себя.- Минск: Попурри, 2000. – 672 с.

УДК 37.036:372

Т.С. Інспекторова

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИКИ

У статті проаналізовано особливості естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку та визначено музику одним із основних засобів естетичного виховання дітей, що вводить дітей у світ музичного мистецтва.

In the article of Inspektorova T.S. "Aesthetically Beautiful education of senior under-fives is analysed music" facilities features of aesthetically beautiful education and certainly music one of the fixed assets of aesthetically beautiful education of children of senior preschool age.

Актуальність проблеми естетичного виховання дошкільників пов'язано з тим, що особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає прилучення дитини до творчої діяльності, переймання естетичного досвіду людства, що є основою естетичного розвитку особистості. Вирішального значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України ХХІ століття визначено основну мету освіти, яку спрямовано на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвитку художньо-творчих здібностей.

Психологічні основи естетичного виховання особистості ґрунтовно розкрито у наукових працях Б.Ананьєва, Л.Божович, Л.Виготського, І.Кона, В.Моляко, Б.Теплова. Філософсько-естетичні особливості цієї проблеми розглядають Ю.Борев, І.Гончаров, М.Киященко, В.Ядов.

У естетико-педагогічному аспекті проблема естетичного виховання широко репрезентована у працях видатних українських педагогів та діячів освіти О.Аліксійчук, Л.Артемової, Г.Вашенка, Н.Ветлугіної, І.Зязюна, В.Кузя, С.Лисенкової, О.Поліщук, Н.Рогальської, О.Рудницької, В.Сухомлинського, О.Михєєвої та багатьох інших.

Але залишаються не до кінця розкритими питання естетичного виховання старших дошкільників засобами музики, оскільки саме музика, торкаючись емоційної сфери людини, впливає на формування її моральних і естетичних смаків та ідеалів. Досліджувались лише окремі аспекти цієї проблеми: естетичне виховання школярів засобами народної музично-